Tjekkiet

Fra tung centralstyret planlægning til en mere liberal- og forhandlingsstyret planlægning

Fra femårsplaner til forhandlingskultur. Tjekkiets plansystem har siden anden verdenskrig udviklet sig fra central styring til en mere liberal plantradition, hvor borger-inddragelse og kulturarv spiller en vigtig rolle. FAB's studietur til Prag gav anledning til at se nærmere på udviklingen og på to omdannelsesområder, hvor den kommer til udtryk i praksis.

Af **Kurt K. Christensen,**
Foreningen af Byplanlæggere
– FAB

Fra anden verdenskrig ændredes det politiske billede i Tjekkoslovakiet (i dag Tjekkiet og Slovakiet). Kommunisme blev det altdominerende politiske system, som kom til at præge alle beslutningslag i samfundet.

Byplanlægning blev en proces præget af en "top-down"-tilgang, der stort set blev styret af centralregeringen i overensstemmelse med nationale økonomiske mål og målsætninger. Centralregeringen fastlagde præcise rammer for omfanget af serviceydelser i det enkelte boligområde.

De lokale kommuner mistede deres selvstyre og rådede ikke længere over egne budgetter ud over statslige tildelinger og var begrænset til blot at placere de nationale projekter i deres område. Den fysiske og rumlige planlægning samt investeringerne under centralregeringen fokuserede primært på opførelsen af store anlægsprojekter (ofte inden for energi, råstofudvinding, kemisk produktion og sværindustri) frem for på mindre, forbrugerorienterede behov eller beskyttelse af det lokale miljø. Dette medførte også lokalt manglende fokus på miljømæssige forhold og havde store miljøkonsekvenser i form af forurening.

Femårsplanerne satte kursen

Planlægningen under det kommunistiske styre byggede på to gensidigt afhængige spor. Det ene og vigtigste spor var den socioøkonomiske planlægning (de såkaldte femårsplaner), der

FOTO: KURT K. KRISTENSEN

dikterede økonomisk produktion og ressourcefordeling. Det andet spor var den fysiske arealplanlægning (på tjekkisk územní plánování), som havde til opgave at føre de økonomiske mål ud i livet.

Betonforstæder som svar på boligkrisen

Et andet centralt træk ved periodens byudvikling var planøkonomiens fokus på sværindustri (de dele af industrien, der producerer tunge materialer, maskiner og råstoffer i stor skala) og afhjælpning af boligmanglen. Det kom til udtryk i industriens nye muligheder for at opføre massive, præfabrikerede betonboligblokke – de såkaldte paneláky – som især viste sig i form af barmark-boligprojekter i de store byers forstæder, herunder ikke mindst i Prag.

Konsekvensen blev, at byerne voksede i omfang – primært med nye monotone forstæder. Nok fik man opfyldt målet med at løse boligproblemet efter krigen, men boligernes kvalitet var mange steder begrænset. Den stærke centralisering af planlægningen betød, at de historiske bymidter ofte blev nedprioriteret. Fokus var i stedet rettet mod industriudbygning og opførelsen af nye boligområder.

Historiske bymidter i skyggen af industrien

Synet på den historiske kulturarv var præget af en vis dobbelthed under det kommunistiske styre. Den var præget af modsigelser, og den blev på én gang betragtet som et symbol på individualistisk rigdom og som et udtryk for menneskets triumf over naturen. Dette førte til generel

”

Nok fik man opfyldt målet med at løse boligproblemet efter krigen, men boligernes kvalitet var mange steder begrænset.

FOTO: KURT K. KRISTENSEN

> Tilsyneladende et mere veludviklet og seriøst planredskab end det, vi kender fra Danmark.

forsømmelse, passivitet og gradvist forfald blandt mange historiske monumenter og bygninger i landet og ikke mindst Prag, men det anses samtidig for at være hovedårsagen til, at Tjekkiet i dag har kunnet bevare og råde over så mange historiske vartegn – mere om det senere.

Infrastruktur som kommunismens styrke

Perioden bragte også en række positive effekter, idet man mange steder fik indført et meget velfungerende og veldækkende transportsystem – ikke bare lokalt, men også regionalt og nationalt. Ligeledes var der stor fokus på at sikre institutioner til uddannelse og velfærd.

Da markedskræfterne overtog

Med Fløjlsrevolutionen i 1989 kollapsede den centraliserede planlægning. Det medførte genindførelsen af privat ejendomsret (restitution) og en ny, generel skepsis over for alt, der mindede om kommunistisk centralstyring. Genindførelsen af den private ejendomsret medførte en stigning i renovering af gamle beboelsesejendomme og med store interesser i genudlejning i forhold til den stigende masseturisme. Markedskræfterne kom også til at præge byerne i form af suburbanisering med både nye shoppingcentre og parcelhuse.

Fra centralstyring til lokalt selvstyre

Selvom det socioøkonomiske system forsvandt, bevarede man den fysiske planlægningsstruktur fra kommunisttiden, men magten blev decentraliseret til selvstyrende kommuner og regioner. I årene op til og efter Tjekkiets EU-optagelse i 2004 gennemgik systemet en række store reformer for at harmonisere lovgivningen med europæiske standarder for bæredygtighed og offentlig inddragelse.

Planlægningen blev forankret i faste hierarkiske niveauer i sin struktur, som vi kender det lidt fra Danmark. Den nationale planlægningspolitik *(Politika územního rozvoje)* stikker retningslinjerne ud, som efterfølgende skal overholdes af de regionale principper og de kommunale lokalplaner *(Územní plán)*. Dette historiske forløb har efterladt Tjekkiet med et meget regeltungt og stift bureaukratisk plansystem, hvor balancen mellem stærke private ejendomsinteresser og offentlig arealregulering fortsat er til stor debat. I Danmark har vi på den ene side set en centralisering – efter amternes nedlæggelse – kommunesammenlægning på lokalniveau og en større centralstyring på andre dele, men samtidig en øget liberalisering ud fra ønsket om færre regler, som også har skabt en vis debat herhjemme.

Indblik i Prags nye planstrategi
På årets studietur til Prag besøgte FAB både IPR Praha (Institut for Planlægning og Udvikling Praha) og CAMP (Center for Architecture and Metropolitan Planning), der begge spiller en central rolle i byens udvikling. Gennem oplæg, rundvisninger og dialog med lokale planlæggere fik vi et indblik i Prags planhistorie, aktuelle udviklingsprojekter og den ambitiøse planreform, som skal forme byens udvikling i de kommende årtier.

Den nye *Metropolitan Plan,* som trådte i kraft i 2026, erstatter den tidligere byplan fra 1999 og markerer den største ændring af Prags plansystem i årtier. Et centralt mål er at understøtte væksten inden for byens eksisterende grænser ved at omdanne tidligere industri- og jernbaneområder til nye bykvarterer frem for at udvide byen ud i det åbne landskab. Samtidig introducerer planen en ny og mere fleksibel arealkategorisering, hvor områder opdeles efter, om de skal bevares, transformeres eller udvikles.

Planen lægger desuden stor vægt på at beskytte Prags historiske byprofil og kulturarv. Gennem højdebegrænsninger og særlige bestemmelser for udsigter og bylandskab skal den karakteristiske silhuet med de mange tårne bevares. Samtidig arbejdes der målrettet med at styrke den bæredygtige mobilitet gennem investeringer i kollektiv trafik, forbedrede forhold for fodgængere og cyklister samt udvikling af grønne og rekreative byrum.

Et særligt interessant element er brugen af planlægningskontrakter mellem kommunen og private investorer. Her forpligtes investorer i højere grad til at medfinansiere den nødvendige infrastruktur, herunder veje, parker, skoler og daginstitutioner, i de områder, de ønsker at udvikle. Flere af planens temaer er velkendte i en dansk kontekst, men den samlede tilgang giver et interessant indblik i, hvordan en europæisk storby balancerer vækst, byomdannelse, kulturarv og bæredygtig udvikling.

Designkataloger som styringsredskab
En central erfaring fra vores besøg var, at borgerinddragelse betragtes som et vigtigt redskab i den fremtidige planlægning af omdannelsesprojekter. Denne tilgang følger på mange områder EU's anbefalinger og afspejler et ønske om at bevæge sig væk fra traditionelle top-down-løsninger til fordel for mere inkluderende og dialogbaserede planlægningsprocesser. Processerne blev varetaget af især CAMP, som dog også fremstod som sælgere af konkrete prospekter.

En anden erfaring var den aktive anvendelse af et for byen udarbejdet designkatalog som planlægningsredskab. Disse anvendes som inspiration for fremtidige bygherrer med henblik på at sikre, at gader og byrum færdiggøres med materialer og inventar af høj kvalitet, som understøtter områdets samlede identitet og funktion. Designkataloger er ligesom i Danmark ikke nødvendigvis juridisk bindende, og derfor blev det af IPR og CAMP indrømmet, at der blev indgået mange kompromiser.

Endelig blev det erfaret, at tilgængelighed tillægges stor betydning i byomdannelsesprojekter. Her indgår trafikstrukturen på tværs af skalaer som et centralt element i arbejdet med at skabe sammenhængende, velfungerende og tilgængelige byområder. Tilsyneladende et mere veludviklet og seriøst planredskab end det, vi kender fra Danmark.

FAB anbefaler

Florenc21
Prags største og mest ambitiøse byfornyelsesprojekt. Et centralt og hidtil forsømt knudepunkt omdannes til et grønt, bilvenligt og fodgængerorienteret kvarter med en moderne infrastruktur.

Smíchov City
En massiv omdannelse af den gamle Smíchov-banegård til et moderne distrikt med boliger, kontorer og parker, hvor transportknudepunktet Terminál Smíchov opgraderes frem mod 2031. Her opføres også en ny opera tegnet af BIG.

Žižkov og Karlín
Tidligere rå arbejder- og industrikvarterer, der gennem omfattende byfornyelse har transformeret sig til hippe og trendy områder fyldt med caféer, gallerier og kulturliv.